

Ciutat i camp en el món romà: les prospeccions a l' *Ager Tarraconensis*

S.J. KEAY, J.M. CARRETÉ, M. MILLETT

Aquest treball és possible gràcies als ajuts econòmics rebuts de la Generalitat de Catalunya, la British Academy, la Society of Antiquaries, les universitats de Southampton i de Durham, i al suport del TED'A, el qual de forma desinteressada cada any posa a la nostra disposició les seves instal·lacions.

En els darrers anys, la prospecció arqueològica ha revolucionat la nostra concepció de l'economia agrocltural del món antic. Tenim, ara ja, llocs on s'han dut a terme prospeccions sistemàtiques. Són ben conegudes les del sud d'Etrúria a l'*Ager Cosanus*, a la vall del Baix Guadalquivir, i les de l'*Ager Lunensi* a l'*Iol Cesarea*, que, per a nosaltres, tenen un especial interès perquè aporten una informació valuosa pel que fa a les relacions entre camp i ciutat.

Resultat d'aquestes prospeccions, s'ha pogut veure que les informacions que ens aportaven les fonts literàries –pel que fa a la densitat de poblament– no s'ajusten totalment a la realitat, com s'havia comprovat en els treballs esmentats amb anterioritat. S'ha vist com al camp moltes vegades es conserva el paisatge antic, tot i que enfrontat als canvis actuals. Es troben jaciments rurals, vil·les, petits jaciments i altres activitats agroclturals. (Vegeu les discussions metodològiques a HASELGROVE *et alii*, 1985.)

Tenint en compte les anteriors experiències, vam plantejar l'estudi d'un territori amb una llarga ocupació romana (218 a.C.-476 d.C.), dominat per la ciutat de Tàrraco, primer com a important centre estratègic i després com a centre polític-administratiu que actua des d'un principi com a element catalitzador de l'esmentada zona.

Referent al Camp de Tarragona i fins fa poc, no comptàvem amb gaires treballs que, de forma global, parlessin de la ciutat o del camp. Actualment les publicacions del TED'A sobre la ciutat de Tarragona ens ajuden a fer comparacions amb els resultats extrets de la seva rodalia. Del *hinterland* de Tàrraco disposem de diversos treballs enfocats a zones molt concretes: la zona de Reus

i Constantí, les excavacions de diverses vil·les i, d'altra banda, tota la informació provinent de les Cartes Arqueològiques elaborades per la Generalitat de Catalunya. Tots aquests darrers estudis, tot i que molt vàlids, en ser de zones tan concretes no són representatius del patró d'assentament antic de la zona.

Els objectius del nostre treball són:

–Valorar l'impacte de la fundació de Tàrraco sobre el patró d'assentament cessedà.

–Estudiar el desenvolupament del patró d'assentament com a resposta a les necessitats creixents de la ciutat de Tàrraco durant l'època republicana i alt-imperial.

–Estudiar la transformació posterior de la relació entre ciutat i camp en el Baix Imperi.

L'objectiu final és obtenir una mostra de l'assentament del poblament i de la seva evolució que sigui vàlida per extreure'n un model d'assentament de la zona que pugui ser contrastat amb altres dades i ser també comparat amb informacions provinents de prospeccions al *hinterland* d'altres ciutats antigues.

Per dur a terme aquests objectius, vam articular el nostre projecte en tres fases:

1.-Prospecció intensiva de la zona oriental de l'*Ager Tarraconensis* (1985-1990).

2.-Comprovació amb prospeccions geofísiques i sondeigs estratigràfics dels llocs més interessants per a l'obtenció de dades (anys següents).

3.-Prospecció intensiva de la zona occidental del Camp de Tarragona.

METODOLOGIA

El tipus d'intervenció per la qual vam optar per afrontar aquest estudi fou la realització d'una prospecció intensiva del territori, que té una extensió de 893,15 km². Com a conseqüència de la magnitud de l'àrea seleccionada i seguint el model implantat per Shennan i altres, l'any 1985, a l'obra intitulada *Experiments in the collection and interpretation of archeological survey data: The East Hampshire Survey* (Sheffield University Press), vam decidir traçar unes faixes imaginàries d'1 km d'amplada que travessen el territori a estudiar.

Per acceptar la validesa d'aquest sistema, hem de partir de dues premisses bàsiques:

–Acceptar que una mostra del paisatge que talli diverses zones ecològicament diferents ens ha de proporcionar una sèrie de dades suficients que puguin ser extrapolades a la resta de la regió.

–Creure que la ceràmica en superfície ens permet parlar tant de qüestions comercials com cronològiques. Per tant, un examen detallat de la ceràmica ens ajuda a parlar de la seva procedència i dels diversos processos econòmics i socials que es produeixen al llarg del temps.

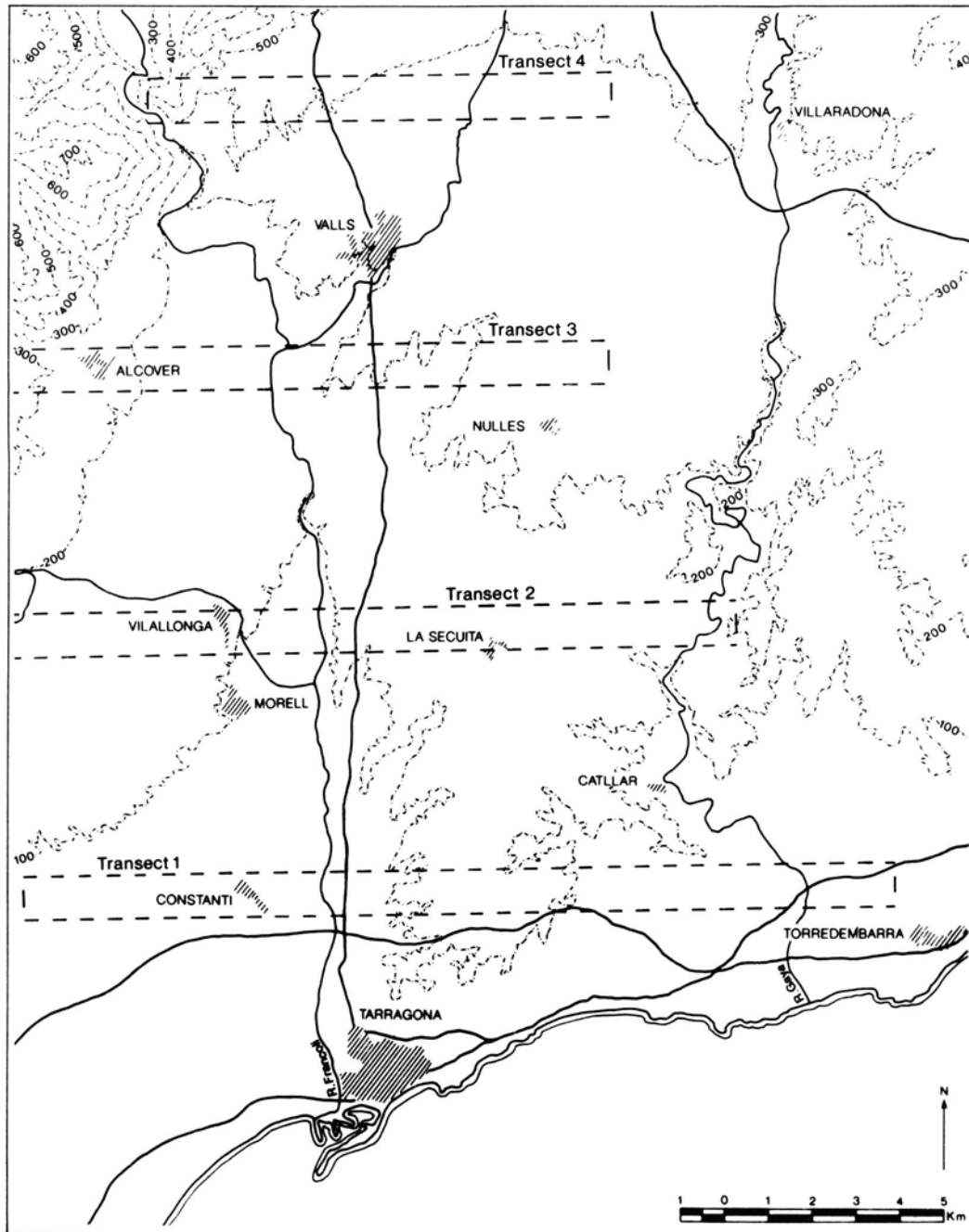

Fig. 1. - Disposició dels transects en estudi a l'Ager Tarraconensis

Partint d'aquestes bases es van traçar quatre «transects» (faixes). Aquests «transects» tenen un quilòmetre d'amplada i entre ells guarden una distància de cinc quilòmetres. Aquestes línies imaginàries van paral·leles a la costa; aquesta disposició ens ajuda a avaluar la influència de la ciutat sobre el territori, a mesura que ens allunyen d'ella (figura 1).

Pel que fa als treballs de camp, planifiquem la intervenció sobre plànols a escala 1:25.000 i la portem a la pràctica sobre plànols d'escala 1:5.000. En aquests darrers hom recull de forma molt detallada les divisions del parcel·lari actual que –ja que la nostra unitat bàsica de treball són els camps amb les seves limitacions actuals– constitueixen una peça insubstituïble dins del nostre treball diari.

Cada camp és identificat amb un número: aquest serà el mateix número amb el qual seran siglades totes les ceràmiques que hi siguin recollides. Abans de començar la prospecció s'omplen dues fitxes. Aquestes fitxes recullen les dades suficients per a després poder identificar la parcel·la amb facilitat sobre el plànol i les condicions físiques en què es trobava el camp en el moment de realitzar les tasques de recollida de ceràmica.

De cada camp es pretén recollir el màxim de material possible sense seleccionar-lo, tal com era tradicional en altres sistemes de prospecció que s'utilitzen a la Mediterrània. Amb aquesta finalitat se situa una persona cada cinc metres (aquesta distància pot variar), en un dels extrems de la finca. Aquestes persones han de caminar paral·lelament mentre recullen tot el material arqueològic que trobin al seu pas i estigui a la seva vista sense envair les línies dels costats (FASHAM et alii, 1980). Cada una de les línies caminades té un número que queda reflectit en el croquis del camp que hi ha a la fitxa corresponent i a la bossa de plàstic on el prospector hagi guardat tot el material recollit a l'esmentada línia. L'assignació d'aquest número ens ajudarà a veure en quins llocs del camp es troba la major concentració de material i la situació dels diferents tipus ceràmics sobre el sòl de la finca. La ceràmica recollida rep el mateix tractament que en qualsevol excavació arqueològica. Un cop efectuat el rentat es procedeix a siglar-la. Totes les peces procedents d'una parcel·la van siglades amb el mateix número que, a la vegada, coincideix amb el que se li assigna al camp sobre el plànol. Un cop classificades i siglades les ceràmiques, es compten i es pesen els fragments de cada tipus ceràmic per tal de calcular la densitat mitjana de ceràmica per hectàrea. Un cop fet això, el material ceràmic és agrupat en quatre períodes culturals i cronològics:

- Ibèric (segles IV-III a.C.).
- Republicà romà (segles II-I a.C.).
- Alt-imperial (segles I-II d.C.).
- Tardo-romà (segles III a VI d.C.).

Tota aquesta informació és utilitzada per calcular la intensitat general i –mitjançant un càlcul estadístic– s'identifiquen densitats anormals de ceràmica. Aquestes irregularitats ens defineixen normalment el que s'entén generalment com a jaciment. Amb aquest sistema tenim identificats provisionalment uns 50 jaciments. Les dades anteriors són també utilitzades per realitzar escales compa-

ratives, que ens permeten analitzar l'evolució dels jaciments i de l'àrea estudiada al llarg del temps (figura 2).

Per a la confecció d'aquestes escales disposem d'un programa informàtic desenvolupat a la Universitat de Durham, que ens permet introduir les diferents variables que s'han de tenir en compte a l'hora de confeccionar les escales per poder comparar un període cronològic amb un altre, ja que no hem d'oblidar que no són d'igual longitud i, d'altra banda, tampoc no es poden valorar d'igual forma les quantitats de materials que es recuperen d'un període que d'un altre.

INTERPRETACIÓ DELS RESULTATS

Període ibèric

En aquest moment trobem un sistema d'assentament molt jerarquitzat. Tenim, per una banda, el poblat ibèric de Cesse que ha d'actuar de «port of trade» i on han d'arribar totes les importacions procedents d'altres punts de la Mediterrània. Juntament amb aquest punt tenim altres poblats grans, com el Vilar de Valls o Santa Anna de Castellvell, que actuarien com a centres de redistribució dels materials d'importació arribats a Cesse.

D'altra banda, tenim una gran quantitat de jaciments satèl·lits, com el dels Garràfols de Vallmoll, en els quals els materials d'importació són molt escassos. Són petits assentaments rurals d'una superfície inferior a 2 ha.

Corresponent a aquest mateix moment trobem molt de material procedent d'altres activitats i que no podem identificar com a hàbitats estables. Suposem que han de correspondre a rutes de transhumància, assentaments estacionals, adobs, etc.

Tenim, en resum, un sistema d'assentament basat en una relació de dependència dels petits jaciments respecte dels grans, que hem d'entendre que són els que controlen les relacions d'intercanvi i redistribució dels productes de prestigi. Aquesta relació creiem que es pot fer extensiva a tot el conjunt de lligams socioeconòmics existents entre els diferents tipus de poblats descrits fins ara.

Epoca republicana

És aquest moment un episodi de canvi cultural determinat per la fundació de Tàrraco com a centre estratègic (final del s. III o meitat del s. II a.C.). A aquest fet hi hem d'afegir la circumstància de la conversió de Tàrraco en una ciutat ibero-romana en el moment en què es fa l'ampliació de les muralles -150/125 a.C.- (AQUILUÉ-DUPRÉ. 1986).

Aquests fets, al camp, provoquen immediatament una desestabilització del patró d'assentament ibèric, que físicament es fa palès en l'abandonament dels poblats grans com a conseqüència del creixement de Tàrraco com a nucli principal d'organització del territori. Trobem, també, uns canvis més graduals, com a part d'un procés més llarg, i alguns jaciments del tipus satèl·lit

comencen a desaparèixer; en canvi, la gran majoria de jaciments continuen essent ocupats.

A nivell comercial, el pes de Tàrraco es deixa sentir en tot el territori. L'arribada massiva d'importacions itàliques a la ciutat –ceràmiques i vi–, resultat de ser el principal objectiu dels comerciants itàlics, fa que aquests productes entrin al camp amb gran facilitat. A tots els petits assentaments trobem restes d'aquestes importacions. Aquests productes, que en època ibèrica sols arribaven com a comerç de luxe, ja s'han convertit en productes de mercat quotidià.

Enfront d'aquest comerç, es produeix una resposta –que podem anomenar ibero-romana– que consisteix en una intensificació i, a poc a poc, una comercialització de l'excedent agrícola, que serà envasat en perfectes imitacions d'àmfores Dressel Ia i Ib, una d'aquestes produccions amb segell ibèric. És també en aquest moment quan constatem l'aparició de les primeres vil·les romanes.

Epoca alt-imperial

És un moment de grans canvis polítics a la ciutat. Tàrraco es constitueix en un centre administratiu molt important. Des de la segona meitat del segle I a.C., Tàrraco esdevé successivament colònia, capital i centre principal del culte imperial de la Hispània Citerior. Serà també en aquest període quan el nucli urbà patirà una gran transformació topogràfica dirigida a acollir i a emmarcar les noves demandes de la ciutat.

La capital es converteix en un centre administratiu i comercial: com a conseqüència d'això, és l'objectiu d'un moviment demogràfic d'immigració d'altres províncies d'Hispània i de l'Imperi en general.

Pel que fa al camp, encara que hi ha grans canvis a la ciutat, no podem dir que hi hagi una remodelació del patró d'assentament, almenys a la zona que fins ara hem estudiat. No obstant això, hi ha l'abandonament d'alguns jaciments i la fundació d'altres de nous, però sense trencar els esquemes tardo-republicans.

Hi ha un desenvolupament important d'alguns jaciments i sembla que hi ha uns nuclis focals que creixen i que adopten una arquitectura monumental. Es poden identificar amb jaciments excavats en època contemporània, com són les fases més antigues de Centcelles i els Munts. Hem de pensar que l'època, la segona meitat del s. I, és la del lapsus cronològic en què epigràficament trobem la consolidació de les grans famílies de terratinents de la ciutat.

Quant al desenvolupament comercial, hi ha una continuació i una ampliació en la producció de productes locals (Tarraconense I, Pascual I Dressel 2/4, ceràmiques comunes, etc.). Al mateix temps hi ha una gran varietat d'importacions des de Tàrraco cap als jaciments, encara que el volum total d'importacions és inferior al que es detectava a l'època anterior.

Resumint, podem dir que a l'Alt Imperi hi ha un patró d'assentament

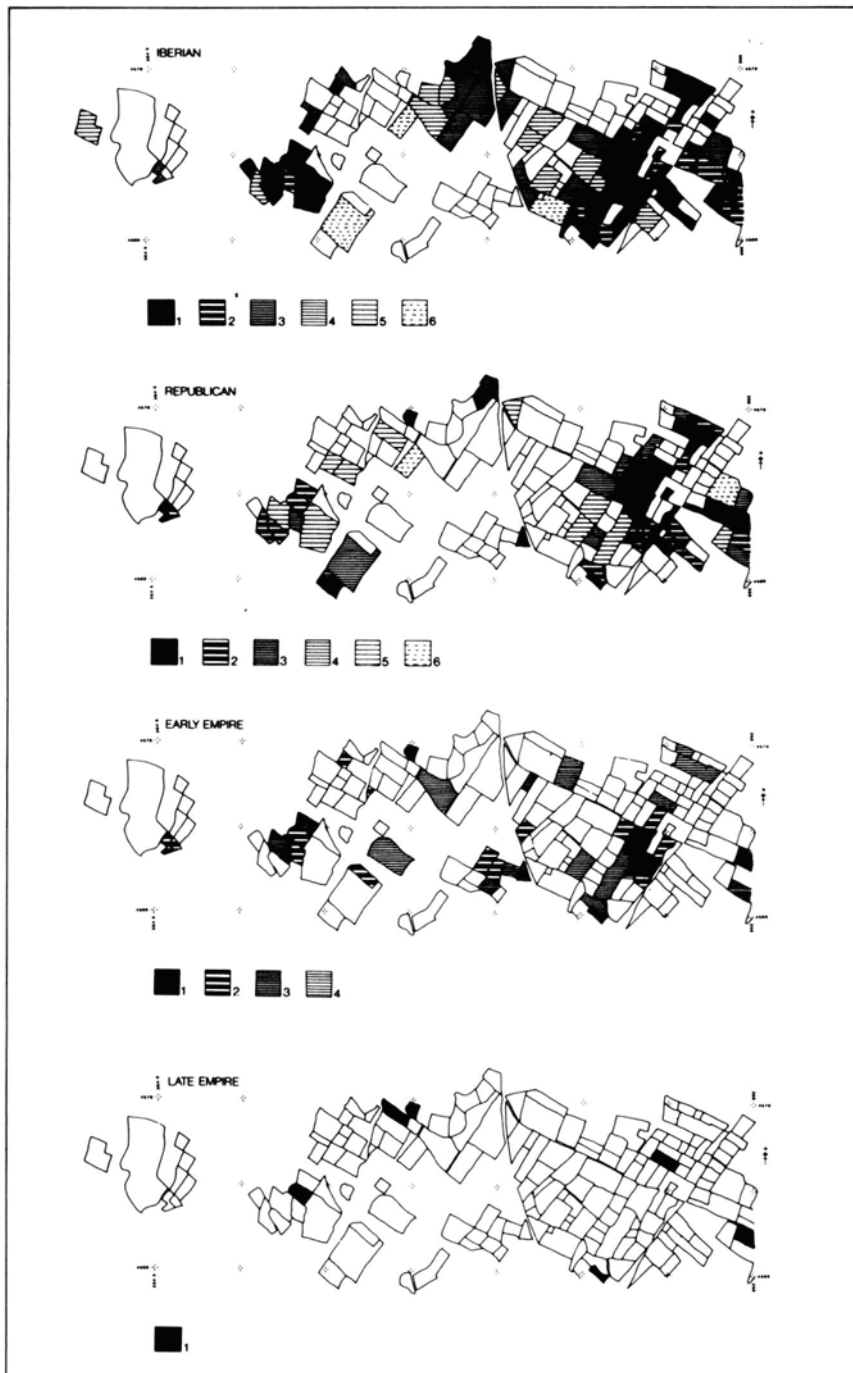

Fig. 2. – Densitats ceràmiques per hectàrea d'època ibèrica, romano-republicana, imperial i baix imperial en un dels transects estudiats.

essencialment estable, amb la qual cosa sembla que la transformació de Tàrraco com a ciutat no té cap efecte directe o immediat dins del camp, encara que s'han de ressaltar dues coses importants: la concentració lenta de jaciments (igual a propietats?) en mans d'una élite de grans propietaris residents a Tàrraco o a altres ciutats, i el fet que hi ha més jaciments participant en els sistemes d'intercanvi enfocats a Tàrraco i a l'exterior de l'àmbit comarcal mitjançant una comercialització d'excedents.

Període baix-imperial i Visigòtic

Pel que fa a la ciutat, continua com a important centre administratiu, encara que els esdeveniments històrics, com l'arribada dels pobles del nord i els moviments bagàudics, han d'influir necessàriament sobre la vida quotidiana de l'urbs.

La desaparició de la competició social com a motor del desenvolupament topogràfic de la ciutat provoca una sèrie d'importants canvis topogràfics. Es produeix un progressiu abandonament dels monuments públics, que són desmuntats o reutilitzats per construir-ne d'altres amb finalitats diferents, sovint relacionades amb la cristianització de la ciutat.

A nivell comercial, la ciutat cada cop mira més cap a l'exterior per tal de cobrir les seves necessitats alimentàries. Estudis de les àmfors, de les ceràmiques fines i del numerari indiquen que hi ha un increment molt fort d'importacions procedents del nord d'Àfrica i de l'Orient Pròxim (TED'A, 1989; KEAY, 1987).

En aquest moment històric, al camp no podem parlar que hi hagi un gran canvi del patró d'assentament. La majoria de jaciments fundats durant l'Alt Imperi continuen existint, encara que hi ha també algunes fundacions noves que mantenen el mateix patró preestablert. El que cal destacar és que continua, ja de forma més acusada, la centralització d'assentaments que es venia observant al període anterior.

Troben grans assentaments amb gran quantitat de ceràmiques d'importació. Aquests materials, lògicament, procedeixen de Tàrraco, que continua actuant com a centre de redistribució, però en aquest cas únicament lligat amb aquests grans jaciments. Seran aquestes gran vil·les les que redistribuiran les importacions als jaciments més petits. D'aquests grans nuclis, n'hem localitzat pocs en les nostres prospeccions, però en coneixem l'existència per la documentació bibliogràfica existent i per les excavacions arqueològiques en jaciments com Paret-Delgada, Centcelles, els Munts, etc.

A part d'aquests jaciments, que quasi podríem qualificar d'autosuficients, en tenim altres molt més petits, d'una extensió sempre inferior a dues ha. Aquests petits establiments tenen poc accés a les importacions de ceràmica. Totes les seves relacions vénen tamisades per la relació de dependència que mantenen amb els jaciments principals.

Aquest patró d'assentament recorda el de l'època ibèrica. Podem trobar una equivalència entre els jaciments més grans baix-imperials i els centres de

redistribució ibèrics, tenint aleshores els petits assentaments ibèrics el mateix paper que els petits jaciments tardo-romans. És doncs, una relació molt similar a la que vèiem en els moments justament anteriors a l'arribada dels romans a aquestes contrades.

Conclusions

Sembla, doncs, que l'impacte de la fundació de Tàrraco no va comportar uns canvis massa profunds en la distribució i patró d'assentament del Camp de Tarragona. Encara que caldria remarcar el fet que el desenvolupament de Tàrraco en el Baix Imperi coincideix amb una tornada al patró descentralitzat de relació entre assentaments que ja havíem documentat en època ibèrica. A més a més, l'impacte de Tàrraco sobre l'*Ager* sembla tan dèbil a la zona que hem estudiat que ens fa pensar que, donada la gran extensió i varietat dintre del territori de la ciutat, pugui ser diferent a zones més fèrtils o més allunyades de la ciutat.

BIBLIOGRAFIA

- AQUILUÉ, X.; DUPRÉ, X.: *Reflexions entorn de Tàrraco en època tardo-republicana*, Fòrum 1, Tarragona, 1986.
- FASHAM, P.; SCHADLA-HALL, R.; SHENNAN, S.; BATES, P.: *Fieldwalking for archaeologists*. Winchester, 1980.
- HASELGROVE, C.; MILLET, M.; SMITH, I.: *Archaeology from the Ploughsoil: studies in the collection and interpretation of the field survey data*. Sheffield, 1985.
- KEAY, S.: «La importación de vino y aceite en la Tarraconense Oriental en la antigüedad» a *El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. (Actes i col·loqui d'arqueologia romana.) Monografies badalonines, núm. 9, pp. 383-395. Badalona, 1987.
- SHENNAN, S.I. *Experiments in the collection and interpretation of archaeological survey data: The East Hampshire Survey*. Sheffield, 1985.
- TALLER ESCOLA D'ARQUEOLOGIA: *Un abocador del segle V d.C. en el Fòrum Provincial de Tàrraco*, Memòries d'Excavació, núm. 2. Tarragona, 1989.